

Dr. Hakan Şen*, Dr. Mehmet Kobaner**

Roma İmparatorluğu zamanında tıp hizmetleri, çok iyi düzenlenmişti. Özellikle orduda bunu daha iyi görmekteyiz. Tedavide kullanılan ilaçların tümü de sınıflandırılmıştır. Dioskorides; Milattan Sonra (MS) 1. yüzyılda (yy) yaşamış ve Neron'un ordusunda hekim olarak görev yapmış en önemli bir eczacıdır. Dioskorides, Adana'nın Kozan İlçesi'nde yer alan Anavarza (Anazarbus) antik kentinde yaklaşık 2000 yıl önce yaşamıştır. Çalışmaları kendisinden sonraki kuşakları büyük ölçüde etkilemiş ve modern bitki biliminin kurucusu olarak kabul edilmesini sağlamıştır.

Anavarza (Anazarbus)

Adana'nın Kozan İlçesi yani eskinin Sis kenti, Osmanlı'dan kalan cumbalı çok katlı evleri ve Sis Kalesi'nin topoğrafyayı dantel gibi işleyen surlarıyla görülmeye değer bir yerdir. Bir dönem Roma'nın önemsiz kenti, Bizans ve Ermenilerin büyük kenti, Haçlı Antalya Kontu Bohomend IV'ün oğlu Philip'in Zapel ile evlendiği, Ermeni kralı olduğu halde kilise öğretisini kabul etmediği için susuzlukla öldürüldüğü yerdir.

Roma İmparatorluğu döneminde Caesarea ad Anabarsum olarak anılan kentin daha önceki tarihi hakkında hemen hemen hiçbir bilgimiz yoktur. 1100'lü yıllarda bir süre Ermeni Krallığı'nın başkenti olan Anavarza daha sonra

Dioskorides bir öğrencisini sınav yaparken

tamamen terk edilmiştir. Kentin tarihine ilişkin ilk kesin buluntular MÖ 1. yy tarihli sikkeler olup şehirdeki kalıntıların çoğu Roma ve Bizans dönemine aittir. Milattan önce (MÖ) 19 yılında İmparator Augustus tarafından ziyaret edilen kent "Anazarbus Yanındaki Caesarea" diye anılmaya başlamıştır.

Anavarza, Roma İmparatorluğu Devri'nin ilk iki yüzyılı boyunca büyük bir varlık göstermemiş, Kilikya başkenti Tarsus'un gölgesinde kalmıştır. Roma imparatorlarından Septimius Severus'un, Pescennius Niger ile yaptığı iktidar savaşı sırasında, Severus'un tarafını tutan kent, onun Niger'i 194 yılında İso'sta yenerek imparatorluğun tek hakimi olmasından sonra ödüllendirilmiş, tarihinin en parlak dönemini yaşamaya başlamıştır. MS 204-205 yıllarında Anavarza, İsauria ve Likaonia eyaletlerinin metropolisi olmuştur. MS 260 yılında diğer Kilikya kentleri gibi Anavarza da Sasani Kralı Şapur tarafından fethedilmiştir. MS 4. yüzyılda İsaerialı Balbinos tarafından tahrip edilmiş olan Anavarza, İmparator II. Theodosius zamanında, MS 408 yılında kurulan Cilicia Secunda'nın (Bitek Kilikya) ve eyaletin başkenti olmuştur. 525 yılındaki büyük depremden zarar gören kent İmparator İustinius tarafından onartılarak İustiniopolis adı verilmiştir. Ancak 561 yılında ikinci kez deprem felaketine uğramıştır. Altıncı yüzyılda ise kentte büyük bir veba salgını yaşanmıştır.

Anavarza bölgesinin günümüz haritasındaki yeri

*70. Yıl Cumhuriyet Evleri Sağlık Ocağı, Adana

**Uzm.; Devlet Hast. Kardiyovasküler Cerrahi Kliniği, Adana

İslamın yükselmesini izleyen yüzyıllarda Anazarbus, Araplar ve Bizanslılar arasında tampon bölge olarak kalmış ve sık sık bu iki taraf arasında el değiştirmiştir. On dördüncü yüzyılda Memluklar tarafından Türk topraklarına katılmıştır.

Kent, günümüzde Kozan İlçesi'nin 28 km güneyindedir. Antik şehir duvarlarının hemen dışına kurulmuş olan küçük köyün ismi Dilekkaya'dır. Anavarza' da; 20 burçlu 1500 metre uzunluğunda sur, dört giriş, sütunlu yol, hamam ve kilise kalıntısı vardır.

Sur dışındaki tiyatro ve stadyum, su yolları, "sarkofagos" (et yiyen) denilen kaya mezarları, kentin batısındaki nekropollerini yarararak açılmış olan antik yol, korunmuş havuzlu mozaikler (örneğin; MS 3. yüzyıla ait deniz tanrıçası Thetis mozaığı), Adana bölgesinde tek örnek olan üç girişli zafer takı ve ovanın ortasında bir ada gibi yükselen tepe üzerindeki Ortaçağ kalesi, ayakta kalan önemli eserlerdir.

Bugünün Anavarza köyünde, müze olarak da kullanılan bekçi evinin içinde olağanüstü güzellikte mozaikler, bir Roma lahdi ve mezar stelleri bulunmaktadır. Koç kabartmalı lahitler hem mitolojide yeniden doğuşu simgeleyen bir nesnedir, hem de Mısır'daki Koç Amon kültürünün buralardaki kalıntısıdır. Kitabeler dönemle ilgili önemli bilgiler vermektedir.

Anavarza kent planı

Balıklı mozaik

Sikkelerde zafer takı

Stadyumun elli metre kadar kuzeydoğusundaki kayalık yapay bir yarıklı ayrılmıştır. Roma ya da ilk Bizans döneminde, Anazarbus'tan Flaviopolis (Kadirli) ve Hierapolis-Kastabala'ya giden yola geçit vermek için açıldığı sanılan geçit 250 metre uzunluğunda, 4-15 metre genişliktedir. Yolun her iki tarafında kayalar 50 metre yüksekliğe kadar uzanır. Bu kaya kesiminde bulunan kitabede şunlar yazılıdır: "Tanrım; inancım uğruna yer gök altüst olsa, dağlar denize inse, her tarafı su bassa, korkmayacağım". Yazar büyük olasılıkla Anavarza'nın meşhur depremlerinden birini yaşamıştır. Yerden su çıktığını görmüştür. Her ne kadar korkmadığını söylese de bu depremlerden korkmuştur.

Kuzey-güney sütunlu cadde üç gözlü takla başlar. Anavarza'nın geçmişte karşılaştığı birçok deprem yüzünden, zafer takı ancak kısmen günümüze gelebilmiştir. Zafer takı Septimius Severus (193-211) döneminden olup 30x9 m ölçülerindedir. Üç gözlü takın merkez kemeri 10.5 metre yan kemerler ise yedişer metre yüksekliğindedir. O dönemdeki sikkelerden takın bütünü hakkında bilgi edinilmektedir.

Bati kapısından (Hamdani) Akropolun görünümü

Güney yüzünde siyah granitten altı adet Korinth stili sütun başı bulunan, üç kemerli bir geçit vardır. Kuzey yüzünde ana kemerin her iki tarafında birer heykel nişi vardır.

Vahşi hayvan gösterileri için yapılmış olan amfityatro tamamen taşlarla inşa edilmişti. Antik çağda (birçok binada olduğu gibi) diğer binalara malzeme sağlamak amacıyla sürekli olarak yağmalanmış olduğu anlaşılmaktadır.

Kale üç bölüme ayrılmaktadır: Birinci sur ve küçük kilisenin de içinde bulunduğu kışla; iki sur arasındaki düz kayalık üzerine kurulmuş olan üç katlı kule; ikinci sur ve içinde bulunan bitişik odalar topluluğu, depolar ve su tankları. Anavarza'da bir keten işçileri sendikasının bulunduğu ve gerektiğinde yöneticilere kafa tutup haklarını savunduklarını öğrenmek sivil toplum örgütü üyeleri için oldukça heyecan vericidir.

Eczacı ve hekim Dioskorides:

Anavarzalı hemşehrimizin (Pedainus Dioskorides) yaşadığı MS 1. yy'da bitki ve hayvan örtüsünün çok çeşitli olması, O'na bitkiler, hayvanlar ve mineraller dünyasından esintiler kazandırdı. Tarsuslu doktor Areios'un yanında eğitim gördü. Peri Hiles İatrikes - De Materia Medica'yı yazdı. Beş ciltten oluşan bu eseri hocasına ithaf etti. "Kitab al-hasayis" olarak da bilinen eser, 1500 yıl boyunca Avrupa ve Ortadoğu'da tıbbi sağaltım alanında kullanılmıştır.

Dioskorides, Materia Medica (Tıbbî Maddeler) adıyla tanınan meşhur yapıtında, tıbbi bitkilerle ilgili çok kısa bilgiler vermiş ve bunların yetiştikleri yerleri bildirmiştir. Bitkiler verdiği adların bir kısmı bugün de kullanılmaktadır. Dioskorides, birçok bitkiden söz etmiştir; ancak yapmış olduğu tanımlardan, bu bitkilerin hepsini belirlemek olanaklı değildir. Yine de bu yapıt için çizilmiş olan bitki resimlerinden bunların büyük bir kısmı saptanabilmiştir. Bu örnek, bilimsel araştırmalarda, çizim ve resimlerin önemini göstermesi açısından ilginçtir.

Aslında bir hekim olan Dioskorides'in bitkilerle ilgisi daha çok bu noktada yoğunlaşmıştır. Dolayısıyla söz konusu yapıtında bitkilerin yanı sıra az da olsa bazı taşlara (lapis lazuli) ve (süt ve bal gibi) hayvansal maddelere de yer vermiştir.

Materia Medica daha sonraki asırlarda Arapça'ya da tercüme edilmiş ve gerek Müslüman ve gerekse Hıristiyan hekimler ve eczacılar arasında el kitabı olarak kullanılmıştır. Önceleri hocası ve kendisi Asklepiad iken daha sonra istifa ettiler, gereksiz çatışmalardan

kaçındılar. O dönemde gözde olan skeptikler; Herofilikler, Doğmatikler, Asklepiadlar, Methodisler gruplarına girmediler. Olasılıkla, Bitinyalı - Bolulu Asklepiad Cius'un grubundan ayrıldılar. Acaba bunun nedeni, bilimsel yeterli görmeyiş miydi, yoksa gruplara bağlı olmanın getirdiği ekonomik bağlantılardan kaçmak için miydi? Bir gruba katılan hekim bir takım ödentileri yapmak zorundaydı. Hipokrat Andri'nda da bu konuda bir atıf söz konusudur.

Polifarmasi kavramı ve Dioskarides

Hocası ve Dioskarides bitki hayvan ve minarel katkılı ilaçların birbirine etkileri konusuna önem verdiler. Tıpta sıkça kullanılan kalsiyum karbonatın deniz hayvanı kabuğu ya da minarel orjinli olmasının etkisini değiştirmedini fark ettiler. Yaklaşık 4700 kadar ilacın kullanımını tanımladılar. (Hipokrat'ın Corpus'unda tanımlanan ilaç sayısı 140 kadardır.)

Bitki ve hayvanların çeşitli dönemlerinin ve çeşitli bölümlerinin (kök, sap, çiçek) farklı etkileri olduğu vurguladılar. Polifarmasiye önem verdiler. Paracelsus'a kadar De Materia Medica, tek farmakoloji kitabı olarak Vikingler'den Hindistan'a kadar her yerde kullanıldı. Rönesans'ta yeniden keşfedilmedi, çünkü kullanımı sürüyordu. Tahta kurtları, mide ağrısının tedavisinde kullanıldı. Apsynthion Bathyprikon (Artemisia absinthium; Wormwood) Kironi'yi yara iyileşmelerinde kullandı. (Bu bitki Herkül'ün zehirli ok yaralarını Kentaur Chiron'u da iyileştirmişti. Kentaur Chiron Asklepion'un hocasıdır.) Bu bitkinin kanlı balgama iyi geldiğini saptadı. Ancak 17. yüzyılda tanımlanabilen arsenik, Yaşlı Plinius ile Pedanios Dioskorides'in yapıtlarında "auripigmentum'unise orpiment" (sarı zırnik) olarak yer almıştır.

Hippokrates, balı; hava ve suyla eş değerli görüyor, tüm hastalıklara karşı kullanıyordu. Asklepiades ise, ruhi ve sinirsel hastalıklarda kullanıyordu. Plinius, Dioskorides ve birçok hekimin balı çeşitli hastalıklara karşı yalnız, bitkilerle karıştırarak ya da şurup, merhem olarak da kullandıklarını görüyoruz. Yunan bilgin Dioskorides ve Galen ısırgan otunun idrar söktürücü ve ishal yapıcı etkilerinden ve astma, plörezi ve karaciğer kökenli hastalıkların tedavisinde kullanımından söz etmişlerdir. Dioskorides, ayrıca anne sütünün değerinden ve gebeliği önleyici çeşitli kremlerin formüllerinden de söz etmiştir.

Neron ve Cladius zamanında ordu doktoru olarak hizmet veren Dioskorides, I. yüzyıl sonlarına doğru yaşama veda etti.

sted

Kaynaklar

1- Bilim ve Teknik

Dergisi - Ocak 1999 -

Üzerlik bittkisi

2- History De

Materia Medica

Evolution of The

Codex Vindobonensis -

Periodic Newsletter

from Samara Botane

November 1998

3- Karen Wilkin "The

Glory of Byzantium" at

the Met

4- Kim kimdir-

Forsnet

<http://www.bilimtarhihi.gen.tr/kimkimdir>

5- Kültür Bakanlığı

web sitesi.